

Uluslararası
Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve
Birlikte Yaşama Kültürü
Bilgi Şöleni
Bildiriler Kitabı

25-27 Ağustos 2021 tarihleri arasında
zoom meeting altyapısıyla çevrimiçi gerçekleşmiştir.

Editör
Dr. Özlem ÖZDEMİR

**TÜRK OCAKLARI
ESKİŞEHİR ŞUBESİ YAYINI**

BİLGİ ŞÖLENİ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
(Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Başkanı)

AKADEMİK KOORDİNATÖR

Doç. Dr. Ahmet Yılmaz SOYYER
(SDÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Nedim ÜNAL
Prof. Dr. Kemal POLAT
Prof. Dr. Kamil SARITAŞ
Dr. Duygu TANIDI
Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN
Arş Gör. Esmâ YÜRÜK
Uzman Saniye Aybüke BERK

AKADEMİK KURUL

Doç. Dr. Ahmet Yılmaz SOYYER
Ali Rıza ÖZDEMİR

BİLDİRİ KİTABI EDITÖRÜ

Dr. Özlem ÖZDEMİR

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Salih ÇİFT
Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN
Prof. Dr. Kalamkas KALYBAYEVA
(Kazakistan)
Prof. Dr. Namıq MUSALI
Prof. Dr. Kemal POLAT
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Prof. Dr. Ahmet TAŞGIN
Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER
Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA
Prof. Dr. Harun YILDIZ
Doç. Dr. Aziz ALTI
Doç. Dr. Cem ERDEM (Polonya)
Doç. Dr. Bakıt MURZARAİMOV
(Kırgızistan)
Doç. Dr. Tavaldieva Gülbahar
NİSHANOVNA (Özbekistan)
Prof. Dr. Kamil SARITAŞ
Dr. Bülent KELEŞ (Almanya)
Dr. Özlem ÖZDEMİR
İbrahim Bahadır (Almanya)

Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayını

Editör: Dr. Özlem ÖZDEMİR

Mizanpaj: Sistem Ofset

Kapak: Hasan KINIK

Baskı: Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Baskı Tarihi: 2022

ISBN: 978-605-72073-0-2

Adres: Türk Ocakları Eskişehir Şubesi

Dede Mahallesi Sivrioğlu Sokağı Nu: 2 Odunpazarı/ESKİŞEHİR
eskisehir@turkocaklari.org.tr - turkocagi26@gmail.com

Telefon: 0222 221 41 41 - 0531 783 62 65

Bu kitapta ifade edilen görüşler sadece yazarlarına ait olup,
Türk Ocakları Eskişehir şubesinin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE BABAGÂN VE ÇELEBİLERİN YERİ VE İŞLEVİ

The Status and Function of Babagan and Çelebis in the Ottoman Empire

H. Dursun GÜMÜŞOĞLU

Öz

Tasavvufta “İnsanların nefesi kadar Hakk’a ulaşan farklı yol vardır” diye bir söz vardır. Bu durum, yaratılış gereği insanların farklı algı seviyesi ve irade özgürlüğünden kaynaklanıp, dinler de bu durumda toplum için asgari müştereklerdir diyebiliriz. Toplumlar tarih boyunca dinleri, kendi gelenekleri, eski inançları, özetle kültürleri çerçevesinde kabullenmiş ve yeni bir sentez oluşturmuştur. Kimseyi hor görmemek, yardımcı, paylaşımcı olmak İslâm’ın en temel değerleri arasındadır. Bektaşî tekkelerinin kuruluşu da maddi ve manevi yönden bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Üç kıtada sayısız Bektaşî Tekkesi’nde bu amacı gerçekleştirmek için hizmet eden kişilerin, iki grup altında toplandığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi Babagân denilen Bektaşîler; ikincisi ise Hacı Bektaş Veli’nin evlatları olduğunu söyleyen, Osmanlı Devleti tarafından da mütevellilik ve şeyhlik görevi verilmiş Çelebiler’dir. İki grubun arasında bazı dönemlerde sorunların yaşandığı, bazen de aynı icazetnameye birlikte imza attıkları bilinmektedir. Başta Dede Baba olmak üzere Bektaşî Babaları dergâhın inançla ilgili hizmetlerini yerine getirirken, Çelebiler’in ise esas itibarıyla dergâhın parasal yönünü idare ettiği ve Anadolu’dan gelen Alevi toplulukları ile ilgilendikleri görülmektedir. Babagân silsilesi, resmi yazışmalarda Osmanlı tarafından doğrudan muhatap görülmemekle beraber, niteliklerinin yeterli olması hâlinde ilgili makamlarca boş olan dergâhlara tayinlerinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Tayin edilen kişilerin hangi gruptan olduğuna bakıldığında Hacı Bektaş’taki Çelebilerin postnişin olarak gönderdiklerinin, Çelebi ailesinden olmak zorunda olmadığı anlaşılmaktadır. Bu makalede amacımız Hacı Bektaş Veli’nin Hakk’a yürümesinden itibaren, tekkenin işlevinin nasıl olduğu, Dulkadiroğulları Beyliği dönemin-

* Araştırmacı-yazar, Adres: Poyraz Sokak, Nokta İş Merkezi No: 20/4, Hasanpaşa, Kadıköy, İstanbul/Türkiye, e-posta: dursungumusoglu@hotmail.com. ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3225-8159

deki tekkenin yeri ve önemi, 1826 sonrasında gelişen durumlar, Babagân ve Çelebiler arasındaki ilişkiler konuları hakkında tespitlerimize yöneliktir.

Anahtar kelimeler: Bektaşîlik, Babagân, Çelebiler, Bektaşî Tekkesi, Alevi, Dulkadiroğulları, Kalender Çelebi.

Abstract

There is a phrase that is often used in Sufism; “there are ways to reach God as much as people’s breath”. The fact that people are at different levels of perception is a natural requirement of their creation. Therefore, religions are the least common denominators. Societies accept religions within the frame of their traditions, old beliefs, in brief, their cultures, and create a new synthesis. Not despising anyone, being helpful, and sharing are among the core values of Islam. The establishment of Bektashi Lodges aimed at realizing this goal, both materially and spiritually. We see that the people serving in numerous Bektashi Lodges on three continents gathered under two groups. The first of these is the Bektashis called Babagân; and the second one is the Çelebis, who say that they are the descendants of Hacı Bektaş Veli, and who were given the duty of trusteeship and sheik by the Ottoman Empire. It has known that there were problems between the two groups in some periods, and sometimes they signed the same licence together. It is seen that the Bektashi Babas, especially Dede Baba, performed the religious services of the lodge during the Çelebis mainly managed the financial aspect and were taken care of the Alevi communities coming from Anatolia. Although Babagân lineage was not directly addressed by the Ottomans in official correspondences, it is understood that they were appointed to vacant lodges by the relevant authorities if their qualifications were sufficient. When we look at which group the appointed people belong to, it is understood that they did not have to be from the Çelebi family, which they sent as postnişins. In this article, our aim will be our determinations about the function of the tekke since Hacı Bektaş Veli passed away, the place and importance of the lodge in the Dulkadiroğlu Principality period, the situations that developed after 1826, and the relations between Babagân and Çelebis.

Keywords: Bektashism, Babagân, Çelebis, Bektashi Lodge, Alevi, Dulkadiroğulları, Kalender Çelebi.

1. Giriş

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi de yardımlaşma, imkânlarını, malını, emeğini bir karşılık beklemeden paylaşma isteğidir. Yardım etmek, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamada duyarlı olmak düşüncesi tarih boyunca sayısız vakfın kurulmasına vesile olmuştur.

T.D.V. İslam Ansiklopedisi'nde konu ile ilgili şu açıklamalar bulunmaktadır: "Vakıf kelimesi, durmak, durdurmak anlamına gelmekte ise de günlük kullandığımız dilde yardım etmek amacıyla oluşmuş kurum demektir. Vakfın kurulmasının temelinde insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma, dayanışma duygusu vb. değerler ve bu değerleri kendisine ilke edinmiş kişinin hür iradesi yatar. Şüphesiz ki, vakıf kurulmasına, insanların mallarını emeklerini vakfetmeleri düşüncelerinde dini inançların oldukça önemli bir yeri vardır.

Vakıf kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemektedir. Ancak Kur'an'da böyle bir müessesenin doğuşuna vesile olabilecek kavramlar mevcuttur ve bunlar vakıf literatüründe sürekli tekrarlanmıştır. Allah yolunda mal harcamak, iyilik yapmada yarışmak, yardımlaşmak, hayrat yapmakta yarışmak, bunların başında gelir." (İslâm Ansiklopedisi, 2012, Vakıf: 480)

Dinimizde 'bir kimse ölünce amel defteri kapanacağı' inancı mevcuttur. Ölümden sonra hayırla yâd edilmek, unutulmamak için yapılması gerekenleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi yol, köprü, çeşme, okul vs. yaptırmak; ikincisi hayırlı evlat yetiştirmek suretiyle kalıcı eser bırakmaktır. Bu vakıfların kuruluş amacında insanların yararına Allah rızası için hizmet etmek fikri, inancı vardır.

İslâm dininin paylaşımcılığı esas alması ve ölümden sonrası için hayırla yâd edilmek içerikli hadislerden de yola çıkarak; İslâm'ın ilk dönemleri olan Emevi, Abbasilerden itibaren vakıf sisteminin teşekkül ettiği, bunun Selçuklu ve Osmanlı döneminde de devam ettiği bilinmektedir.

Konu ile ilgili olarak T.D.V. İslâm Ansiklopedisi'nde şu açıklamalar vardır: "İslâm tarih ve medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak vakıf VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar bütün İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur.

Mekke ve Medine'de ortaya çıkan İslâmiyet kısa sürede çok farklı kültürlerin mevcut olduğu geniş coğrafyalara yayılmış, İslâm medeniyeti bu coğrafya-

larda teşekkül etmiştir. Bir dine inanan ve onu yaşayanlar, bu inanç sistemi çerçevesinde kendi kültürlerini ya da medeniyetlerini şekillendirirken temasa geçtikleri önceki kültürlerden etkilenmiş; inanç sistemlerine, dünya görüşlerine ve yaratıcılık kabiliyetlerine göre aldıkları unsurları yeniden biçimlendirmiştir...” (İslâm Ansiklopedisi, 2012: 481.)

Kurulacak vakfın kadı huzurunda İmam A'zam'ın fihna uygun olması esastı. Vakıf kurucusunun belirlediği şartlar sonsuza kadar değiştirilemez, vakıfla ilgili konulardaki sorunlara kadılar bakardı. Kurulması da mahkeme kararı, kadı onayıyla olurdu.

2. Selçuklu Devletinde Vakıfların Yeri ve Önemi

Dinimizin en temel kurallarından birisi de paylaşımcılıktır. Bu durum şüphesiz ki Selçuklu Devleti ve onun parçalanmasından doğan yeni beylikler için de geçerlidir.

Selçuklu Sultanları, Anadolu'da yeni bir şehir ve bölgeyi fethettikleri zaman, ilk iş olarak orada cami medrese ve zaviye inşa ediyor, tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusunu buralara yerleştiriyorlardı. Sofi ve dervişler uçlarda toplanarak hem Türkmenleri İslâmlaştırıyor hem de gaza ruhunu canlandırıyorlardı (Şahbaz, 2015: 16).

Dulkadiroğlu Beyliği'nde, Alaüddeve Bey (1479-1515) Kanunnamesi incelendiğinde, Dulkadirli Beyliği zamanında geçerli olan hükümlerin; Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra da çok az bir değişiklikte aynen korunduğu görülmektedir. Osmanlı hâkimiyetinin ilk zamanlarında halkın alışkın olduğu kanunlara dokunulmadığı anlaşılmaktadır (Şahbaz, 2015: 31).

Dulkadiroğulları Beyliği, bulunduğu konum itibarıyla mutasavvıfların ilgisini çekmiş, bu sebeple Türkistan'dan Anadolu'ya göçen şeyhler, çevreleriyle birlikte bir süre burada ikâmet etmişlerdir. Türkistan kökenli tarikatların şeyhleri Ahmet Yesevi'ye bağlı olup Moğol istilası yüzünden Anadolu'ya göçmek zorunda kalmış, başlangıçta bağımsız hareket etmeyi ve kendi adları ile anılan tarikatlar kurmayı tercih etmişlerdir.

Dede Garkın, Baba İlyas Horasanî, Hacı Bektaş Veli gibi ünlü Türk asıllı mutasavvıflar, Maraş ve çevresi başta olmak üzere Türkistan'dan Anadolu'ya Türk tasavvuf kültürünü taşımışlar ve bu topraklara millî bir karakter kazandırmışlardır. Dolayısıyla Anadolu'da ilk yerleşme merkezleri, tekke ve zaviyeler civarında meydana gelmiş ve gelişip büyümüştür. Selçukluların kuruluş ve gelişme çağlarında, Anadolu baştanbaya zaviyelerle donanmıştı. İktisadi haya-

tın ipuçlarını ellerinde bulunduran ahilerin zaviyeleri ise bu topraklara ayrı bir renk ve canlılık vermişti.

Halil Baltacı bir makalesinde konu ile ilgili şunları belirtmektedir: “Zâviye kuran dervişler, bazı abdal zümreleri hakkında söylenen tufeyli bir zümre teşkil etmekten ziyade; çalışmak ve toprağı açmak muhabbeti ile müteharrik bir sınıf, kırlara doğru taşmakta ve yayılmakta olan bir cemiyetin doğurduğu canlı ve müteşebbis bir tip yeni insandır. Türk dili ile İslâm dinini yaymaya çalışan böyle kimselere sahip olmak, yeni kurulacak olan Türk devletinin en büyük kuvvetini teşkil etmekteydi. Dervişler sadece ekilmeyen veya ölü toprakları diriltmekle kalmamış her türden meyve, bağ ve bahçe yetiştirmede bina ve değirmen yapmada mahir örnekler vermişlerdir. ‘Merhum Akyazılı Baba dervişlerinden Postî Derviş nâm Abdâl, Batava nâm nehir üzerinde iki değirmen binâ idüb merhum Akyazılı Baba’ya ba’dehu dervişlerine vakf idüb ba’dehu ol değirmenin etrafını dervişler bağlar ve bağçeler eyleyüb ve değirmeni dört göz eyleyüb zikr olan değirmenlerin resmi ve bağların ve bağçelerin öşrü alınmaya deyü merhûm Sultan Selim hân ‘aleyirrahmetü ve’l-gufran ellerine hükm-i şerif virüb (defteri köhne) de dahi kaydolunmuş imiş.’ Ayrıca göçlerle gelen Türkmen dervişlerin imtiyazla karşılandığını zannetmek hatadır. Bir asker gibi savaşp köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu öşürden bile muaf değildi” (Baltacı, 2019: 6-117).

3. Osmanlı Devleti’nde Vakıf Kurumlarının Yeri

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği yerlerde cami, kilise tekke, vakıf gibi kurumlar ve devletin yapısına zarar vermeyecek yapılaşmaları muhafaza etmeye azami gayreti göstermiştir. Bu dergâhlarda dervişler tarafından hiçbir ayırım yapılmadan gelen geçen herkese üç güne kadar yiyecek, konaklama, atlarının dinlendirilmesi, onların bakımı gibi hizmetler verilmekteydi.

Gerek Selçuklu, gerek Osmanlı Devleti tarafından tekke, zaviye ve vakıflar desteklenmekte, onların bunu yapabilmeleri için, ekip biçecekleri ve elde ettiklerinin bir kısmı ile misafirlerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacakları araziler tahsis edilmekteydi. Bu dergâhlar, zaviyeler genellikle insanların yol güzergâhlarının üzerinde kurulurdu. Aynı zamanda saldırılara karşı da o bölgeyi koruyacak karakol görevi görürlerdi. Bunların büyük olanlarına âsitâne, küçük olanlarına ise zâviye denirdi.

Aynı zamanda padişahlar, devletin ilk kuruluş yıllarından beri önemli başarılar gösteren askerî kumandanlara, vezirlere, önde gelen ulemâya, tekke ve

zâviye şeyhlerine fethedilen topraklardan bir kısmını mülk olarak vermişlerdir. Bilhassa ilk devirlerden itibaren bu yolla yapılan temlikler zamanla çoğalmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde devletin merkezileşme temayülü sebebiyle bu tür mülk ve ayrıca vakıf haline getirilmiş topraklardan özellikle ne zaman vakıf yapıldığı bilinmeyen ve temlik-vakıf yapılan kişiyle bağı kurulamayanlar tımar arazisi haline dönüştürülmüştür. Bu uygulama daha sonra sosyal tepkiyle karşılaşıncaya, II. Bayezid, arazilerin bir bölümünü eski sahiplerine iade etmiştir (Koç, 2020: 1165).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecini sünñlik üzerinden değerlendiren araştırmacılar, muhtemelen Osmanlı padişahlarının önceki Türk devlet geleneklerine de uygun olarak başlangıçtan itibaren kuvvetle sünñliğı benimsemeleri, devletin din anlayışını Hanefî-Mâturidî bir çerçeveye oturtmuş olmalarından hareket etmektedirler. Tarihî kaynaklar, hem Anadolu Selçuklu, hem de daha sonra ortaya çıkan Anadolu Beylikleri, özellikle de Osmanlı Beyliğı'nin devlete dönüşüm sürecinde gayr-i sünñ olarak nitelenen içtimaî yapıların katkısını inkâr edilemez bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarihî süreç hakkında bilgi veren ilk dönem kaynakları ve vesikalar göz önüne alındığında, bu konuda değerlendirme yapılırken orta bir yol benimsemek daha uygun olacaktır (Baltaçlı, 2019: 6-99).

Zira bu dönemde sünñ ve gayr-i sünñ zümreler Anadolu'da beraber yaşamaktaydılar. Köprülü'nün de ifade ettiği gibi, uç boylarında fetih faaliyetinde bulunan *cenkcu* göçebe Türkmenlerle beraber şehir ve kasabalara gelip yerleşen farklı sünñ tarikat mensubu dervişler de vardı. Ayrıca Osmanlı'nın beylikten devlete dönüşme hikâyesinde, en azından kuruluş döneminde hatırı sayılır etkiye sahip olduğunu gördüğümüz gayr-i sünñ zümreleri, zâhirî bir takım tavır, düşünce ve davranış benzerliklerine bakarak yekpare bir topluluk olarak değerlendirmek de doğru değildir. Zira az olmakla birlikte, bu topluluklar içerisinde sünñ İslâm'ın kurallarına riayet eden tevhid ve salât ehli kimselerin bulunduğu, bunların çok defa şer'î daireden uzaklaşmadıklarına dair bilgiler nakledilmiştir. Benzer şekilde sünñ mutasavvıf zümrelerin de fenâ, vahdet, aşk, cezbe gibi bazı tasavvufî kavramlar; semâ, devran, riyâzet, uzlet ve halvet vb. tarikat uygulamalarıyla sünñ İslâm'ın fikhî, kitâbî anlayışını zaman zaman zorladıkları tarihî bir vakıadır. Osmanlı'nın kuruluş döneminde devletin tesis edilmesine katkı sağlayan gayr-i sünñ zümrelerin zamanla tesirini kaybettiği anlaşılmaktadır. Başlangıçtan itibaren Osmanlı sultanlarının sünñ İslâm görüşünü benimseyip kitâbî bir İslâm anlayışını kuvvetli bir şekilde desteklemeleri,

devleti şer’-i şerîfe göre yönetme düşüncesi, açılan medreseler ve daha başka sebepler neticesinde Türklerin İslâm’la tanışmalarıyla birlikte bir şekilde içinde buldukları Hanefî-Mâturîdî çizgideki Müslümanlık anlayışı zamanla net bir şekilde görünür olmuştur. Bir diğer taraftan gayr-i sünnî olarak vafedilen dinî-tasavvufî zümrelerin de bütün Osmanlı tarihi boyunca inanç ve uygulamalarını devam ettirdikleri, özellikle Bektaşî/Alevî gelenek içinde günümüze kadar geldikleri şüphe götürmez bir gerçektir. (Baltacı, 2019: 6-100)

Hacıbektaş kasabası daha Dulkadiroğlu Beyliği’nin tasarrufundayken, II. Bayezit’in bu dergâha ve diğer dergâhlara yardım etmesi, tamiri için para göndermesi oldukça önemlidir. Ayrıca Hacı Bektaş Veli’yi Yeniçeri Ocağı’nın piri olarak kabul etmeleri, 1522 yılında Dulkadiroğulları Beyliği’nin topraklarının Osmanlı Devleti’ne katılmasından sonra da müstesna evkaftan sayılması, ayrıcalıklı imkânların tanınması Bektaşî Tekkelerine verilen değeri göstermektedir.

4. Hacı Bektaş Tekkesi’nin Tarihsel Süreç İçindeki Yeri

13. yüzyılda taş taş üzerinde bırakmayan, yakıp yıkan Moğol saldırıları, iç isyanlar nedeniyle Anadolu’da halk son derece huzursuz, ümitsizlik içerisinde ve çok zor günler geçirmekteydi. Hünkâr’ın Anadolu’ya gelip yerleşmesi ile kısa zamanda tekrar halkın gönlünde ümit tohumları yeşermeye başlamıştı. Bu dönemde Hünkâr, Karaca Ahmet, Taptuk Emre, Hacı Tuğrul gibi zatların kısa zamanda güvenini kazanmış, Ahi Evren, Yunus Emre, Sarı Saltık, Mevlana gibi zatlarla görüşmeler gerçekleştirip, onları etkisi altına almıştır. Anadolu’nun her yanından gelenleri kendi imkânları ve köylülerin katkılarıyla yaptığı dergâhta ağırlamıştır. Nasip verdiği kişiler gittiği yerlerde onun isminin bilinmesine, anlattıklarının halkın hafızasına yer etmesine ve saygınlığının artmasına vesile olmuş, yine yetiştirdiği bu kişiler başka diyarlarda dergâhlar açarak, insanlığa hizmet etmişlerdir.

İslâm’ın tasavvufî bir yorumu olan Bektaşîlik; Osmanlı Devleti’nin kurulduğu dönemlerden 19. yüzyıla kadar toplum hayatında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Anadolu ve Balkanların fethinde, Türkçenin yerleşmesinde Bektaşî dervişlerinin katkısı göz ardı edilmeyecek kadar büyüktür. Bu coğrafyalara giden dervişler, oradaki insanlara örnek yaşamlarıyla, hoşgörülerıyla umut ışığı olmuşlar ve İslâm’ın benimsenmesini sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren Türk dinî hayatının iki temel kurumundan biri olan tekkelere dayanarak gelişme göstermiş; bu bağlamda ken-

disine faydası olabilecek kişileri ve kurumları koruyup desteklemiştir. İdaresi bakımından vakıflar: mazbut, mülhak ve müstesna vakıflar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Gümüšoğlu, 2107: 13).

Osmanlı Devleti'nde Hacı Bektaş Veli Vakfı da dâhil olmak üzere toplam sekiz adet müstesna vakıf vardır. Müstesna (ayrıcalıklı) vakıflar iki kısımdır: eskiden beri müstesna tutulanlar, sonradan istisnaya dâhil edilenler. Eskiden beri istisnaya dâhil edilenler şunlardır:

- Celeddin Rumi Vakfı
- Hacı Bektaş Veli Vakfı
- Abdülkadir Geylânî Vakfı
- Hacı Bayram Veli Vakfı
- Gazi Ali Bey Vakfı
- Gazi Mihâl Vakfı
- Gazi Süleyman Bey Vakfı
- Gazi Evrenos Vakfı (Pakalın, 1993: 631)

Hacı Bektaş Veli'nin evlenip evlenmediği konusu yüzyıllar boyunca tartışılmıştır. Tarihi kaynaklar, Velâyetnâme ve Bektaşî babalarının yazdıkları eserler esas alındığında, Hacı Bektaş Veli evlenmemiştir. Fakat bu durum evliliğe karşı olduğu anlamına gelmediği gibi, İsa Peygamber, Selman-ı Farisi gibi zatların da evlenmediği ama manevî ve yüce mertebelere ulaştığı bilinmektedir.

Diğer yandan Hacı Bektaş Veli'nin, Kadıncık Ana ile evlendiğini ve kendilerinin onun soyundan olduğunu ileri süren Çelebiler, Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş kasabasında oturmaktaydı. Aynı zamanda vakfın mütevellisi olmalarından dolayı Osmanlı Devleti, kendilerini vakıfla ilgili resmî işlerde muhatap kabul ederek bu konuyla ilgili beratlar vermiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin Hakk'a yürümesinden sonra Hızır Lale, Resul Bali, Yusuf Bali, Mürsel Bâli ile Balım Sultan'ın bu dergâhta postnişin olduğu kaynaklarda mevcut olmakla birlikte Hünkâr'dan itibaren Balım Sultan'a kadar yaklaşık iki yüz yıllık bir süre olması ve bu süre zarfında görev yapmış isimlerin kaynaklara yansımadağı veya henüz ulaşılammış birkaç ismin daha olması gerektiğini düşündürmektedir.

5. Hacı Bektaş Tekkesi'nde Dede Baba ve Çelebilerin Yeri

Arşivlerde 15. yüzyıldan geriye doğru gittikçe kaynakların azaldığı bilinmektedir. Bu durum Hacı Bektaş Tekkesi postnişinleri mütevellileri için de geçerlidir. Özellikle Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli), Demir Baba, Otman Baba

Velâyetnâmeleri incelendiğinde döneme dair bazı ipucu sayılabilecek bilgilere rastlanmaktadır.

Kızıldeli Sultan'a 1412 tarihli Musa Çelebi tarafından verilen belgede "Şeyh Kızıl Delü"ye daha önceki beyler tarafından verilen vakıf teyit edilmektedir. Tekke ile ilgili bir diğer kayıt 1486 tarihli tahrir defteridir. Vakıf içinde bulunan mezralardan bahsedilmektedir (Yıldırım, 2019: 222).

Kızıldeli Sultan'dan bizzat nasip olarak yola girmiş olan Sadık Abdal'ın divanı dikkatle incelendiğinde yola girişin tek olarak gerçekleştiği, günümüz Aleviliğinin anladığı şekilde musahip erkânı hakkında hiçbir ize rastlanmadığı gibi dört kişi birlikte yola giriş mecburiyetinden de bahsedilmemektedir (Gümüüşoğlu, 2019: 13).

Otman Baba Velâyetnâmesi'nde Bayezid Baba'nın Zagra'da tekkesi olduğu belirtilmektedir. Rumeli ve Balkanlarda önemli bir şeyh olmasına rağmen Bayezid Baba, Otman Baba'nın manevî otoritesini tanımadığı için Göçek Abdal tarafından eleştirilmektedir. Bayezid Baba hem kendi dervişleri hem de civarda bulunan diğer tekkelerin dervişleri ile toplanıp Hacı Bektaş Tekkesi'ni ziyarette gitmişlerdir. Bu durum bize o günün zor şartlarında bile merkez tekkeye ve oradaki temsilciye bağlılığın varlığına işaret olarak kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir (Kılıç vd, 2007: 58-67).

Hacı Bektaş Tekkesi'nde 14-15. yüzyılda inanç ritüellerinin nasıl yaşandığı hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak ritüeller yüzyıllar içinde temel değerlerden çok uzaklaşmadan kısmî değişiklikler olmasına rağmen, kesintisiz devam ettiği söylemek yanlış olmayacaktır.

Kızıldeli Dergâhı'nda ilk dönem yazışmalarında "Seyyid" ibaresinin 16. yüzyılın başlarına kadar kullanılmadığı daha sonraki belgelerde kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise tam olarak bilinmemektedir (Yıldırım, 2019: 231). Kızıldeli Sultan adına kurulmuş "aşağı tekke" ve "yukarı tekke" tabirleri kaynaklarda yer almaktadır. Demir Baba Velâyetnâmesi'nde aşağı tekke mensuplarına ısrarla "Türk" denirken, yukarı tekkede sâkin dervişler için "Çıfır" tabiri kullanılmaktadır. Yukarı tekkenin torlakları zaman zaman "Bektaşî" olarak nitelenmekte ve Yeniçerilerle bir şekilde ilişki içinde oldukları ima edilmektedir (Yıldırım, 2019: 239).

Benzer bir yapılanmanın Hacı Bektaş Tekkesi'nde Balım Sultan ile birlikte daha netleştiğini söylemek yanlış olmaz. Buna, yönetim hataları, gelişen şartlara ayak uyduramamak, siyasal gelişmeleri doğru tahlil edememek gibi pek çok sebep sayılabilir.

Demir Baba Velâyetnâmesi'nde aşağı tekke mensupları için hiçbir yerde "Bektaşî" nitelemesi kullanılmamaktadır. Demek ki Hacı Bektaş'ın tasavvufî görüşleri her iki tekkede de yaygın kabul görmekle beraber yukarı tekkenin torlakları "Bektaşî" nisbesini daha fazla ön plana çıkarıyorlardı. Öte yandan, bunlar aşağı tekkenin Kızıldeli evlatlarından olan dedesinin bazı görüş ve düşüncelerini açıktan reddediyorlardı. Demir Baba Velâyetnâmesi'nin anlattıklarından 16. yüzyıl ortalarına doğru Kızıldeli Vakfı bünyesinde iki ayrı tekkenin teşekkül etmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu iki tekkede toplanan dervişler arasında adi çıkar çatışmalarına dayanan anlaşmazlıkların yanı sıra kültür ve tasavvuf anlayışı bakımından da bazı farklılaşmaların oluşmaya başladığı görülmektedir (Yıldırım, 2019: 240).

Ayrıca en eski belgelerde Kızıldeli evlatlarından mütevelli ve postnişin olanlara "Dede" tabir edilirken, 16. yüzyıl ortalarından önce arşiv kayıtlarında vakıf mutasarrıfları için "Seyyid" unvanı kullanıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2019: 228).

Vakıfların kuruluşları esnasında düzenlenmesi gereken vakıf senedi yazılması genel bir kuraldır. Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın kuruluşu esnasında düzenlenmiş bir senet arşivlerimizde mevcut olmadığından bilinen kuralların dışında nelerin şart konulduğu belli değildir.

On üçüncü yüzyılda Anadolu'ya yapılan akınların çokluğu nedeniyle, yüzyıllarca devam eden Asya'dan başlayan, Horasan üzerinden Anadolu'ya sayısız Türk aşiretlerinin, boylarının geldiği bilinmektedir.

Bunlardan birisi de Hacı Bektaş Veli ile geldiği bilinen Bektaşlu aşiretidir. İrene Beldicanu-Steinherr bir makalesinde bu aşiret için şu tespitleri yapmaktadır:

"Bektaşlular koyun besler ve tahıl tarımı yaparlardı. Ancak içlerinden şehre yerleşmek ya da bir köy topluluğuna eklenmek niyetiyle aşiret hayatını terk edenler çıkıyordu. Oymağa önderlik eden kişi, Veli'nin soyundan geldiğini söyleyen bir beg idi. 1483'ten XVI. yüzyılın ilk yarısına dek birbirlerinin peşi sıra oymağın başına geçen ve hepsi de Hacı Bektaş'ın soy vârisleri sayılan üç beyin ismini biliyoruz, ama bunlar arasında nasıl bir akrabalık bağı bulunduğunu ortaya koyamıyoruz.

Bektaşlular, tahrir defterlerini tutan ilyazıcılar tarafından Müslüman nüfus içinde tasnif edilirler. Ancak ana metne düşülen derkenarlarda, bunların yalnızca Bektaşî tarikatına özgü âyinlere sahip oldukları da belirtilir. Bektaşlu önderleri, tarikat içinde yaygın biçimde kullanılan unvanlarla tanınırlar. Bektaşlular,

aşiret örgütlenmesinden dini bir tarikat çıkarmayı başararak devlet içinde devlet yaratmış ve aslında uzun vadede çok daha büyük tehlikelere kapı aralayan bir yola sapmışlardır. Onlar bağlularından bir siyasal iktidar için değil, doğrudan tarikat adına öşür toplamışlardır. Aşiret sisteminden çıkış onlara bütün Anadolu'ya ve ülkenin bütün toplumsal tabakalarına, hatta Yeniçeri Ocağı'na nüfuz edebilme fırsatı tanımıştır...

“Tahrir defterlerinden ve Vilâyetname'den elde edilen verileri karşılaştırmak bize yeni bir bakış açısı kazandırması bakımından önemlidir. Bektaşî Tarikatı, Bektaşlılarla bazı metinlerde Çinli Oğuz biçiminde isimlendirilen Çepnilerin, yani iki oymağın kaynaşmasından doğmuştur. Hatta daha ileri giderek Çepni mülküne el konulduğunu söylemek bile mümkündür. Çünkü Veli günümüzde Hacı Bektaş olarak bilinen Suluca Karahöyük'teki İdris'e ait yurtluğa yerleşmiştir. Ancak Veli'nin takipçileri aşiret yapısını sürdürmek yerine, zaman içinde inanç temelinde yükselen bir örgütlenme tarzını tercih etmişlerdir.” (Steinher, 2010: 169-171).

Çelebiler, yukarıda belirtildiği üzere kendilerini Hünkâr'ın bizzat torunu olduğunu iddia etmektedirler. Bektaşî babalarına, onların yazdıklarına, Velâyetnâme'ye ve tarihi kaynaklara bakıldığında Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediği kesindir. Yukarıda belirttiğimiz alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Bektaşlı aşiretinin Hacı Bektaş Veli ile akrabalık bağının olduğu açıktır.

Çelebi ailesi Bektaşlı oymağına kan bağı ile bağlı olup aile fertleri aynı aşiretin üyeleridir. En geç 15. yüzyıl sonlarında Osmanlı otoriteleri Çelebileri hem Hacı Bektaş Zaviyesi Vakfı'nın mütevellisi hem de Bektaşlı oymağının reisleri ve devlet nezdinde temsilcileri olarak kabul etmiştir. Şüphesiz onlara tanınan bu ayrıcalıkların nedeni Hacı Bektaş soyundan kabul edilmeleridir. Bu derece saygı Mevlana Celaleddin Rumi ve Sadreddin Konevi'ye de gösterilmektedir (Yıldırım, 2019: 256).

Hacı Bektaş Veli Tekkesi'nin ilk düzenlenen vakıf senedi elimizde olmadığı için içeriğinin ayrıntılarını bilemediğimizi yukarıda belirtmiştik. Ancak zaviyenin Hünkâr'ın hayatta olduğu dönemlerde mütevazi bir şekilde kurulduğunu daha sonra geliştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

O dönemle ilgili elimizde bunu netleştirecek yazılı kaynak olmadığına göre mevcut olanları yorumlayıp tespit yapmanın yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Rıza Yıldırım'ın şu sözleri tespitimizi destekler niteliktedir: “Hacı Bektaş Veli, Suluca Karahöyük'e beraberinde bir Türkmen boyu ile gelmiş, orada Çepniler-

le kaynaşarak bölgeyi yurt tutmuştu. Bu Türkmenler daha sonra Bektaşlı olarak anılmaya başladı” (Yıldırım, 2019: 247).

İrene Beldicanu-Steinherr’in makalesinde konu ile ilgili şu sözler bulunmaktadır: “Tımar-ı Mahmud veled-i Bektaş. Kabail-i Bektaşlı, tâbi Aksaray; hâsıl cüz hisse-i şehzade.” [Hacı Bektaş soyundan gelen Mahmud, topladığı vergi karşılığında savaş halinde zırhlı olarak 6 cebelü (silahlı asker) ve bir çadırı hazır bulunması gerekmektedir] (Steinherr, 2010: 172-173).

1500/1501 tarihli defterde aynı tımarı tasarruf eden kişinin yine Hacı Bektaş evlatlarından Hasan Bey adında biri olduğunu görüyoruz. Yirmi dört yıl sonra 1524’te yapılan tahrirde Bektaşlı oymağının sorumlusu ve aşiretin yurtlukları ve yerleştiği köylerin tımar gelirlerini toplayan kişi Seyyid Ahmed’dir. Aynı zamanda Kayseri miralayı olarak kaydedilen Seyyid Ahmed sıradan bir tımarlı sipahi olmayıp Bektaşlı aşiretinin de bir tür lideri konumundadır (Yıldırım, 2019: 250)

Buradan da Bektaşlı aşiretinin sayısal olarak ve Hacı Bektaş Veli ile aynı aşiretten olmalarından kaynaklı Osmanlı Devleti nazarında azımsanmayacak bir etkinliği olduğunu görüyoruz.

Hacı Bektaş Veli’nin, Karahöyük’te yedi haneli Çepni boyuna ait insanların köyüne yerleştiği bilinmektedir. O’nun buraya yerleşmesiyle Karahöyük önem kazanmış ve hızlı bir şekilde nüfus artışı gerçekleşmiştir. Burada ünü yayıldıkça kendi boyundan insanların da buraya gelip yerleştiğini düşünmek akla uygun gelmektedir. Buradan da belgeye dayalı olarak bağını kuramadığımız ama yakın akrabalarının Kadıncık Ana ve İdris Hoca’nın soyundan gelenlerle evlilikler yapması ve kendilerini zaten var olan bir kan bağı nedeniyle Hacı Bektaş soyuna dayandırarak hizmet etmeleri, yüzyıllar içinde Çelebi ailesini oluşturmuş olabileceği akla yakın gelmektedir.

Ayrıca bugün bile ellerinde hiçbir icazetname, belge olmamasına rağmen sadece kendilerinin beyanı ve kimsenin açık itirazı olmadığından herkes tarafından dede olarak kabul edilen insanlar az değildir. On dokuzuncu yüzyılda yapılan nüfus ve tapu tahrirlerinde bile iki şahidin ifadesi ile beyan edilenler zapta geçtiği bilinmektedir.

Devletlerin nazarında esas olan devletin bekasına zarar vermeyecek, yücelmesine katkısı olacak kişi ve kuruluşlardır. Selçuklu Devleti nazarında kabul görmüş olan Hacı Bektaş Tekkesi ve Vakfi’nin, Osmanlı’nın fethinden sonra da aynen kabul edilmesi zor olmamıştır.

Aşağıdaki alıntı bu tespitimizi doğrular niteliktedir. “Derviş Mehmed Zaviyesi’ne tahsis edilmiş olan çiftlikten elde edilenlerin gelene geçene yedirilmesi amacıyla Dulkadiroğlu Beyliği’nin beyi Alaüddeve Bey tarafından bu amaçla kullanabilmeleri için senet verildiği, bu senede dayanarak 18. yüzyıl ortalarında buna istinaden sorunun giderilmesi gerektiği belirtilmektedir. ... Kalın-sâz tahtında iki kıt’a der-zemin karye-i mezbûre el meşmûr Çiftlik-i Derviş Mehmed Vakf-ı Zâviye-i Derviş Mehmed der-karye-i mezbûre ve hâsil-ı tahtında hınta ve şair ve dört kıt’a âsiyâb nîm sâle yekûn altı yüz seksen akçe yazar ve zikr olunan karyede Derviş Mehmed Zâviyesi demekle ma’rûf bir zâviye olub Derviş Mehmed Çiftliği demekle meşhur iki çiftlik kadimü’l-eyyâmında ilâ hâzihi’l-ân zâviye-i mezbûrede âyende ve revendeye sarf olunageldüğüne Alaüddeve Bey’den temessükleri olub ve feth-i Hâkânî’den beru kitâbda olunan vilâyet defterlerinde dahi zâviye çiftliğ deyu kayd olunub ammâ mahsulün zâviyede sarf olunduğuna şerh verilmeyüb ve dokuz yüz otuz bir yılında karye-i mezbûre sipâhisi nizâ’ eyledikde...” (Değerli vd, 2015: 4). Bu bilgiden de devlet nazarında önemli olan kurumsal yapının günün şartlarına göre risk oluşturulmaması esas alındığı, eski vakıfların statüsünü koruduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı coğrafyasındaki yüzlerce Bektaşî tekkesi, Hacı Bektaş Dergâhı’na bağlıydı. Sorunlar olması hâlinde Hacı Bektaş Dergâhı’ndan arzlar yazılırdı. Dergâh’ın maddî işleri Çelebilerden sorulduğu gibi, başka dergâhlara atanacak kimseler de büyük ölçüde onların önerisi, Meclis-i Meşâyih’in ve Şeyhülislâmlik makamının uygun görmesi hâlinde tayinleri gerçekleşirdi. Bu tespitimizin aşağıdaki örnekle daha iyi anlaşılacağını ümit ederiz. Konu özetle şu şekildedir:

Bafra kazasına tâbî’ Kara Hüseyinli Karyesi’nde vâki’ Veli Baba Zâviyesi’nde Ali Halife, mutasarrıf iken hukuksuz bir şekilde Gülistan oğlu Ali el-Hacc Ali adındaki kişi Sarıca adındaki kişi ile birlikte Ali Halife’nin elindeki beratı zorla almış ve kendisini de darp etmiştir. Bu durum Hacı Bektaş Dergâhı yetkililerine şahitlerle beraber bildirilmiş, kendileri de olayı ilgili makama şikâyet etmek amacıyla dilekçe yazmışlar. Dilekçede esas sorun açıklandıktan sonra şu sözler bulunmaktadır: “Memâlik-i Mahrûse-i Pâdişâhiden Baba, Dede ve Abdâl nâmıyla elsine-i nasdan mezkûr olan zâviyeleri kuzzat ve nüvvâb ve vülât arzıyla ve sâde arz-ı hâl ile tevcih olunmayub kutbü’l-ârifin el Hacc Bektaş Veli kuddise sırrehu evlâdından seccâde-nişîn olanların arzıyla tevcih oluna deyu Baş Muhâsebeye Hatt-ı Hümâyûn şevket makrûn kaydı keşide kılınmağla mezkûr Veli Baba Zâviyesi mezbûr Hacı Ali ref’inden mefrûr-ı sâhib-i evvel Ali Halifeye kemâkân ibkâ buyurulmak bâbında” (Değerli, vd. 2015: 32-33).

Benzer bir kayıt da şöyledir: “Kadimü’l-eyyâmdan beru Bektaşî olub memalik-i mahrûsetü’l-mesâlik Bektaşî zaviyelerinin zâviyedârlığını kadı ve müfettiş ve nâ’ib ve mütevellî ve sâir ashâb-ı arz tarafından virilmeyüb azîz müşârün ileyhînl evlâdından seccâde-nişân olanların tarafından ta’yîn virdüğü arz mucibince devlet-medârdan berât olunmak üzere selâtin-i mâziye tarafından ve âliye-i şevketlü hünkârımız e’azzeullah ensârihî hazretlerinin gerek eslâfıma ve gerek kullarıma ihsân buyurdıkları müteaddid nişân-ı hümâyûn ve şevket-makrûnlarda derç ve tasdîr olamğın yine kadîmisi üzere ber-mücib-i nişân-ı hümâyûn yine kadîmisi üzere iltimâs itmeğınsene 1144” (Değerli vd. 2015: 24).

Buradan da dergâhlara kimin tayin edileceği, orada kimin görev yapacağı ile ilgili Hacı Bektaş Veli evladı olarak kabul edilen Çelebilerin oluru ve döneme göre ilgili makamın da berat vermesi ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kadıların, naiblerin vâlilerin tayin konusunda yetkili olmadığı, bireysel dilekçe verilerek de tekkelerde postnişinlik yapılamayacağı, bu yetkinin kendilerine padişahlar tarafından verildiği belirtilmektedir.

6. İkinci Pir Balım Sultan, Dede babalık Sisteminin Yeri ve Önemi

Hacı Bektaş Veli’den sonra Bektaşîliğe yaptığı hizmetler, getirdiği düzen açısından en önemli kişi Pir-i Sâni yani ikinci Pir olarak da kabul edilen Balım Sultan’dır. Asıl adı Hızır Bali’dir. Hayatı hakkındaki bilgiler genellikle söylenelere dayanmaktadır. Hicrî 862 (1457) tarihinde Dimetoka’da doğmuş ve Mürsel Bali’nin oğludur. Seyyid Ali Sultan Dergâhı’nda yetişmiş tam olarak bilemediğimiz bir tarihte Pir-Evi’ne gelmiştir.

Araştırmalarımız sonucunda yakın zamanda arşivlerde ulaştığımız bir kaynaktan ilk defa Hızır Bali’nin (Balım Sultan) kaydına II. Bâyezid Dönemi İnamat Defteri’nde rastlanmıştır (İnamat Defteri, ? : 79-54-292).

Hızır Bali’ye II. Bayezid tarafından 1504 ile 1508 tarihleri arasında üç kez ikişer bin akçe, bir kez de 3000 akçe tasadduk verildiği bilinmektedir. İnamat Defteri’nde “*Derviş Hızır Bali çâşnigir damâd-ı Hacı Bektaş Veli*” sıfatıyla zikredilmektedir (İnamat Defteri, ? : 79). Bu belgede “*Derviş, çâşnigir ve damâd-ı Hacı Bektaş Veli*” tabiri Çelebi ailesi içinde başka kimse için kullanılmadığını görüyoruz.

Rıza Yıldırım’a bu belgeyi paylaştıktan sonra konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “İnamat Defteri’nin tutulduğu tarihler tam da Bektaşî tarikatının

kurumsallaşmaya başladığı döneme denk gelmektedir. Nitekim ne bu defterde ne de aynı dönemden kalma tahrir defterlerinde Tarikat-i Bektaşîye gibi bir tabire rast ediyoruz. Hâlbuki bu defterlerde “Zaviye-i Hacı Bektaş, Dervîşân-ı Hacı Bektaş, Şeyh-i Zâviye-i Hacı Bektaş” gibi tabirler yer almaktadır. Dolayısıyla dergâhın kurumsal yapısı içinde Dedebabalık, Aşçıbabalık makamlarının bu tarihte henüz ihdâs edilmediğini söyleyebiliriz” (2019: 273).

Safeviliğin, Anadolu’da etkisi yayıldıkça Osmanlı’nın da karşı tedbirler almaya başladığı görülmektedir. Hacı Bektaş Veli’nin ardıllarının inancı farklı coğrafyalarda yaydığı bilinmektedir. Bektaşî Babalarının aktarımlarına göre, Anadolu’daki karmaşadan etkilenen Türkmenler’in Hünkâr’ın yolunda olduklarını belirtmelerine rağmen yozlaştıkları görülmüştür. Balım Sultan, Hacı Bektaş Tekkesi’ne geldikten sonra kendilerine intikal eden Bektaşîlik yolunun kurallarını burada daha sistemli bir hale getirerek Balım Sultan Erkân-nâmesi denilen erkân-nâmeyi oluşturmuştur. Mücerred erkânı denilen bu erkânda yola giriş tek tek olmaktadır. Mücerred erkânı ayrıca evlenmemek üzere yola girişleri de ifade etmektedir. Evlenmemek yolun mutlak bir şartı değildir, bazı kişilerin bireysel tercih olarak ömrünün sonuna kadar evlenmemek şartıyla yola girmesidir. Mücerred olarak yola girenler dergâhlarda kalır, yeteneklerine göre dedebabalık makamına kadar çıkabilirlerdi.

Balım Sultan’ın Bektaşîliğin erkân-nâmesini hangi tarihte tam olarak oluşturduğunu tespit edemiyoruz. Fakat vakıflar kurularak yapılmış olan tekkelelerin dini ihtiyaçları yerine getirmenin dışında gelen gidene yemek yedirmek, yatacak yer sağlamak, hayvanların yemini vermek, hasta olanlara yardımcı olmak gibi pek çok işlevi vardı.

Hızır Bali’nin dervişlik unvanı tarikata intisap ettiği içindir. Çâşnigirlik sıfatı ise onun Aşçıbaba hizmetini yapmasından dolayı olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Balım Sultan Erkân-nâmesine göre Aşçıbabalar pek çok aşamadan geçerek o makama geldikleri için potansiyel Dedebaba adayı olurlar. Bu belgede de Hızır Bali’nin çâşnigir sıfatı ile dergâhta hizmet etmesi, belki de daha önceden kısmen var olan bir geleneğin daha sonra Balım Sultan ile sistemleşmesine sebep olduğunu düşündürmektedir. Mahmut Çelebi’nin vefatından sonra Balım Sultan’ın posta geçmesi bu tespitimizi doğrular niteliktedir.

Balım Sultan’ın evlendiğine dair hiçbir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Bu belge “Damâd-ı Hacı Bektaş Veli” sözü muhtemelen vakıf şartnamesine uygun olması için Çelebi ailesi ile akrabalık bağı oluşturulmaya çalışılmış olabileceğini

düşündürmektedir. Ayrıca çocuklarının olduğuna dair de şu ana kadar bir bilgiye rastlanmamıştır. Hacı Bektaş Vakfî'nin evlatlık bir vakıf olduğu da âşikârdır.

Besim Atalay'ın 1924 yılında yazılan ve Vedat Atila tarafından yayına hazırlanan "Bektaşlık ve Edebiyatı" adlı eserinde şu sözler bulunmaktadır: "Balım Sultan veya diğer adıyla Bali Çelebi mücerred yolunu çıkarmış tarikatın usul ve erkânını ortaya koymuştur." (1924, 1991: 39).

Balım Sultan'ın mücerretlik kurumunu ihdas ettiği gerek yazılı kaynaklarda, gerekse Bektaşîlerin sözlü hafızalarında günümüze kadar geldiği bilinmektedir. Mücerret kelimesi Bektaşîler tarafından ömür boyu evlenmemek üzere yola giren kimse olarak yorumlanmasının dışında, dünyevî nimetlerden soyunmak ve yola tek olarak girmek anlamında da kullanılmaktadır. Arşivimizde bulunan bir nasip erkânının baş tarafında mücerret erkânı yazılmasına rağmen evlenmemek üzere yola girmeyi ihtiva etmediği tespit edilmiştir.

Balım Sultan'ın türbe kitabesinde "Hızır Bali bin Resul Bali bin Hacı Bektaş" kaydı bulunmaktadır. Bu da Hacı Bektaş evladı, Resul Bali'nin oğlu Hızır Bali olarak günümüz Türkçesine çevrilebilir. "Damâd-ı Hacı Bektaş Veli" ifadesi ile ilgili de Resul Bali'nin damadı olması nedeniyle Çelebi ailesine mensup oluşunun tescillendiği düşünülmektedir. Eğer Balım Sultan evlendiyse eşi ve çocukları hakkında neden hiçbir kayıt olmadığı ise düşündürücüdür.

Yahut bir evlilik var ise bu evliliği de acaba Anadolu'daki kargaşa, Safevî tehlikesi, dönemin siyasal ve sosyal şartları nedeni ile sadece Bektaşîliğin derlenip toparlanması için sembolik miydi? Mücerret erkânını ihdas edecek kişinin kendisinin örnek olması gerekmez mi? Buradan da nedenini ve sınırlarını tespit edemediğimiz bir damatlık ilişkisinin varlığı ile karşı karşıya kalmaktayız.

Benzer bir konu ise Ebu'l-Vefâ Menâkıb-nâmesi'nde vardır. Anadolu'daki tasavvufî akımların öncülerinden olan ve Hacı Bektaş Veli'den yaklaşık iki yüzyıl önce yaşayan Ebû'l-Vefâ el-Bağdadî de mücerret sufilerdendir. Menâkıbnâmesi'nde belirtildiği üzere halkın ısrarları ile evlenmesine rağmen eşine yaklaşmayarak mücerretliğini devam ettirmiştir ve evlatlık edinmiştir (Gümüšoğlu, 2019: 113-117).

Acaba Balım Sultan yolun selameti, çevredeki Hıristiyan toplulukların beğenisini kazanmak için böyle bir yöntemi mi esas almıştı? Şimdilik bu sorulara mevcut kaynaklar açısından yeterli cevap veremiyoruz.

Bazı çevreler Osmanlı Devleti tarafından özellikle Hacı Bektaş Tekkesi'nin başına getirildiğini belirtmekte ise de Ahmet Rıfkı, Balım Sultan'ın, Seyyid Ali Sultan'ın manevî işaretleriyle Hacı Bektaş Tekkesi'ne geldiğini belirtmektedir

(Gümüšoğlu, 2019: 140). II. Bayezid'in tasadduk gönderirken Hızır Bali'ye dönemin şartlarına göre oldukça yüksek yardımlar yapması siyasal anlamda bir temasın ve desteğin olabileceğini de düşündürmektedir. Dönemin siyasal kargaşası göz önünde bulundurulduğunda, ülke birliği için normal karşılanacak bir durum olarak yorumlanmalıdır. Hacıbektaş toprakları Dulkadiroğulları Beyliği'nin sınırları içindedir, 1522 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ayrıca Balım Sultan'ın etkinliğinin artmasıyla Rumeli ve Balkanlar'da da otoritesi tanınır hâle gelmiştir.

Bir kısım Hacı Bektaş yolunu süren abdal cemaatlerine ait tekkeler peyderpey Pirevi'ne bağlanmış ve bu suretle belli ölçüde hiyerarşik bir tekkeler ağı oluşturulmuştur. Söz konusu tekkelerin hemen hepsi evlatlık vakıflar üzerine kurulduğundan, Hacı Bektaş Dergâhı ile bu tekkeler arasında hiyerarşik ilişki ilk bakışta irşat faaliyetleri ve tarikat hizmetleriyle sınırlı kalmış olmalıdır. Zira tekkelerin mali alt yapısını oluşturan vakıflar her tekkenin kendi mütevellisi tarafından yönetilmekteydi ki evlatlık vakıfların yapısı gereği bu mütevelliler vakıf kurucusunun neslinden geliyordu. Hacıbektaş'ta oturan seccade-nişinin Bektaşî ağı içinde yer alan tekkelerin mütevellisini belirleme süreçlerine müdahale edebilmesi ancak 17. yüzyıldan itibaren mümkün olabilmıştır. Osmanlı Devleti yapısındaki merkezileşme sürecinde Bektaşîliğin de daha sistemli bir hâle dönüşmesi oldukça doğal bir durumdur (Yıldırım, 2019: 290-291).

Rıza Yıldırım, Babagân ve Çelebiler ile ilgili şu tespiti yapmaktadır: "Balım Sultan ile başlayan tarikatlaşma süreci esas itibarıyla yukarıda Babagân olarak anılan kolun eseri gibi görünmektedir. Standart anlamda bir Bektaşî Tarikatı'ndan bahsedecek olursak, bu tarikatın mensupları Babagân Bektaşîleri sayılmalıdır. Çelebilere gelince bunların içinde nasip alarak yola girenler doğal olarak tarikata intisap etmiş olacaklardır. Ancak nasip almayanların durumu belirsizdir. Bunlar da nesep sebebiyle doğal olarak tarikata intisap etmiş olacaklardır. Ancak nasip almayanların durumu belirsizdir." (2019: 301).

Bu açıklamaya şunları ilave etmekte yarar var. Hacı Bektaş Tekkesi'nde her ne kadar devlet tarafından resmi olarak Çelebilerin oluşturduğu bir muhataplık var ise de Çelebilerin taban kitlesi, onlara biat eden toplulukların daha ziyade kırsal kesimler olduğu bilinmektedir. Öncelikle uyguladıkları erkân, musahipli Kızılbaş yani Şeyh Safi erkânıdır. Veliyettin Ulusoy'un Serçeşme Dergisi, "Görgü Cemi Bölüm-I" başlığı altında yayınlamış olduğu makale (Ulusoy, 2005: 17-20) bu tespitimize açık kanıttır.

Hâlbuki Bektaşî erkânı oldukça farklıdır. Bir tarikatta bulunması gereken tüm özellikler mevcuttur. Buradan da aslında, bu iki yapının tarih boyunca aynı çatı altında iki kol olarak ilerlediğini anlamaktayız. Belgelerde vakıf adına tahsis edilmiş olan verginin 15 hissede 4 hissesi dervişlere tahsis edilmiştir. Alevilik'te bir kişi ya talip ya rehber veya dededir. Ayrıca çaba göstererek gelebileceği bir dervişlik ve mürşitlik aşaması yoktur. Babagân da denilen Bektaşîlik'te ise kendi isteği ile gelene önce nasip verilir sonra çabasına ve liyâkatına göre derviş ve baba olur. Baba olunca artık uygun ve postnişinliği boş olan bir dergâha tayin edilir. İşte uygun olan babanın tayini, resmi anlamda Çelebiler tarafından yapılırdı.

Hacı Bektaş Vakıf gelirlerinin harcanması ve kontrolü mütevellilik görevinde olan Çelebilere aitti. Alınan vergilerin dört hissesi dervişlerin yeme içmelerine ayrılırdı. Derviş kelimesi tarikata intisap etmiş kişiler için o dönem kullanılan genel bir tabir olduğunu arşiv belgelerinden anlıyoruz.

Derviş kelimesinden kastedilen Bektaşî Dedebabası, halifebabaları, babaları ve dervişleridir. Alevilikte çaba göstererek yükselip ulaşılabilecek böyle bir makam olmadığına göre derviş diye tabir edilenlerin Balım Sultan erkânâmesini uygulayan Bektaşî dervişleri, babaları olduğu açıktır.

Hicrî 1115 (1703-1704) tarihinde Çelebiler tarafından yazılan bir arzın içeriği Halep, Şehba'da türbesi bulunan Bayram Baba Tekkesi'nde oturan dervişleri zorla oradan uzaklaştıran, onların oradaki hizmetlerini, görevlerini Derviş Ramazan adındaki birisi hakkındadır. Bu durum yazıda ilgili makama bildirilmektedir: "...el Hacc Bektaş Veli kuddisellahu sırrahu'l-celî hazretlerinin tarik-i fukarasına meşruta kadimden inhâmızla virilegelen zaviyelerden mahmiye-i hâleb-i Şehbâ'da medfûn e'azze-i kiramdan Baba Bayram kuddisi sırrehü'l-azîz hazretlerinin zâviyesi kadimden beru mu'azzambir hankâh ve derûnunda sâkin ve mutavattın fukarâ ve dervîşanı kesîr..... tahlis ve fukarasına merhameten ve âyin-i tarîkâta hürmet ve şart-ı vâkıfa riâyet için mezkûr İsmail'in ref'inden kemâ fi'levvel olduğu üzere emekdâr-ı tarikimizden ve eslâh-ı hulefâ-yı Bektaşîyân'dan işbu bâis-i arz-ı ziraat ceddîm Hacı Bektaş Velî âsitânenin hâliyen İtmekçi başısı olan Dervîş İbrahim dâ'ilerine tevcih ve yedine berât-ı şerîf virilmek ricasına bi'l-iltimâs arz olundu. Sene 1115" (Değerli, vd. 2015: 60-61).

Buradan, Bayram Baba Tekkesi'nde hizmet etmesi için Hacı Bektaş Tekkesi'nde yetişen sâlih, güvenilir Bektaşî hâlifelerinden Ekmekçi Baba İbrahim'in oraya gönderilmesinin uygun olduğunu ve kendisine bu görevli olarak hizmet

edebilmesi için berat verilmesi istenmektedir. Buradan da dervişlerin tekkelere ayrılan tahsisatla, gelen gideni ağırladıkları bilinmekte; ayrıca kendileri de ileride müşid olabilecek donanma sahip hâle getirilmektedir. Genel itibarla “Derviş” diye tabir edilen, Babagân da denilen Bektaşîlerin eğitimlerinden sonra uygun olanların tayin edildikleri anlaşılmaktadır.

Böylelikle Bektaşî Babalığı sisteminin, devlet tarafından dolaylı da olsa kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Tekkelerde fiili olarak hizmet edenlerin, orada devamlı kalanların esas olarak onlar olduğu, bazılarının ise seyyid oldukları da ayrıca bilinmektedir.

Alevi ile Bektaşî’yi ayırt etmenin en önemli ölçüsü şu şekilde ifade edilebilir: Bektaşîler, Balım Sultan erkânâmesini kullanır, bütün dinî ritüellerini ona göre yapar ve yola giriş tek kişi olarak icra edilir. Bunun dışındaki guruplarda Şeyh Safi erkânını kullanır ve yola giriş, ikrar merasimi iki evli çift, rehber ile dede eşliğinde gerçekleşir. Bektaşî Babaları, ikinci gruba girenleri ‘Alevi Sürekleri’ olarak tabir ederler.

Bahsi geçen toplulukların buldukları sosyal ortamda, aşiret düzeninde yaşamaları nedeniyle inanç önderliği babadan oğula geçmekteydi. Bu kültürel ve inançsal miras nedeniyle en uygun yapı onların Çelebilere bağlanmalarıydı. Anadolu’daki kısmen Balkanlar’daki Alevi-Kızılbaş topluluklarının önemli bir kısmının dedeleri Çelebilere bağlıydı. Görgüleri onlar tarafından yapılmaktaydı. Buna rağmen bağlı olmayan Alevi topluluklar da vardı. Balkanlarda müşitlik sisteminin mutlak surette babadan oğula geçmesi şartı yoktur. Dedelikte seyyitlik şartı balkanlarda olmazsa olmaz bir şart değildir. Bu şart daha ziyade Anadolu Alevileri için geçerlidir.

Bektaşî babaları ise toplumun her mezhep ve dinine mensup insanlara kendilerinin talep etmesi durumunda nasip vermekteydi. Yola girişler için soy bağı, dini ve mezhebi kökenin ne olduğu önemli değildi. Yola girişler tek kişi olarak olduğundan ailelerin eşlerin de mutlaka bağlanması şartı olmadığından daha evrensel ilkeleri benimsediği görülmektedir.

Çelebi Efendi veya vekili her sene Anadolu’nun muhtelif köy ve kasabalarına senede bir sefer gider oraya daha önceden tayin ettikleri kişinin cemleri nasıl yönettiğine nezaret eder, niyazlıklarını alır ve Hacıbektaş’a geri dönerdi. Bazen de gitmez kendilerine çerağlık, niyazlık, hakkullah dedikleri bedeli göndermeleri için haber gönderirlerdi.

Besim Atalay 1924 yılında yazdığı Bektaşîlik ve Edebiyatı adlı eserindeki şu sözlerden Çelebilerin dergâh içindeki ibadet ve hizmetlerle Bektaşî Babaları-

nın ilgilendiğini, Çelebilerin onlara karışmadığını belirtmektedir. “Babagân kolunda ve dergâhta bulunan Babalar ve türbedarlar hemen tamamıyla Arnavutlar’dan oluşur. Dergâhtaki Ayin-i Cem’lere bunlar başkanlık ederler ve Çelebi Efendileri buna karıştırmazlar.” (1924, 1991: 40). “Alevilerde ise en büyük kutsal Hz. Pir’in evladı ve yurdunun bekçisi olan Çelebi efendidir. Onlara yaklaşılmaz, temas olunmaz. Öyle Çelebiler olmuştur ki mensuplarına yüzünü bile göstermemiştir” (1924, 1991: 46).

Benzer tespitleri Cemal Bardakçı, Hacıbektaş’a yaptığı bir ziyarette Çelebi Efendi’yi şu sözlerle anlatmaktadır: “Çelebiler, cemleri bizzat yönetmez, görevlendirdikleri dedelerin cemlerine nezaret ederlerdi. Çoğu zaman temsilcilerini gönderir, kendileri dolaşmazdı. Merkez tekkeye gelen ziyaretçiler ayrıcalıklı bir sınıf olarak kendilerini kabul eden ve halk tarafından da özel bir önem verilen Çelebi efendiyle bir iki dakika görüşmek herkese kısmet olmazdı” (1945: 56).

İbrahim Gül ile Hacıbektaş ilçesinde 2013 Çelebiler hakkındaki izlenimlerini sorduğumuzda tespitlerimizi doğrular nitelikte sözler söylemişti (KK-1).

Rıza Yıldırım konuyla ilgili şu yorumları yapmıştır: “Hünkâr’dan sonraki yaklaşık 150 yıllık belirsizlik, tarikatın resmi irşat zinciri inşa edilirken bir esneklik imkânı sağlamış olmalıdır. Esasen eldeki veriler, Hacı Bektaş soyundan olmayan ancak aileye damat olarak girmiş bulunan Balım Sultan’ın işte bu esneklik imkânını kullanarak silsileye dâhil edildiğini göstermektedir. Normalde herhangi bir tarikatın silsilesine dâhil olmak için seyr ü sülûkunu tamamlayıp irşat makamına gelmek yeterlidir. Ancak Bektaşî örneğinde Dergâh’ın üzerine kurulu olduğu vakfın yapısı gereği, şeyhlik soy takip ettiği için silsile-i meşâyih aynı zamanda soy ağacına karşılık gelmektedir. O yüzden, Balım Sultan’ın bu silsileye dâhil edilmesi sıra dışı bir duruma işaret eder. Bu sıra dışı durumu herhalde şöyle açıklamak gerekir; Mahmud Çelebi ve Balım Sultan’ın teşkilatlandırdığı tarikat daha baştan ikili bir yapıya sahipti. Mahmud Çelebi evlatlık vakıf kuralları gereği Dergâh’ın resmi şeyhi konumunda idi. Öte yandan sofracı, aşçı, çâşnigir unvanını taşıyan Balım Sultan Dergâh içindeki tasavvufi faaliyetlerin fiili lideri idi. O yüzden her ikisi de silsileye dâhil edildi.” (2019: 284-285).

Vakıf şartları gereğince seccadenişinlik evlad-ı mürsele tahsis kılınmıştır. Bu görev babadan oğula geçiyor gibi görünüyorsa da koşullar uygun olduğunda kardeşe de geçebilmiştir (Ulusoy, 1986: 70).

Pirevini geliştiren, Bektaşî tarikatına yeni bir biçim kazandıran Balım Sultan olmuştur. Bu çerçevede Meydanevi’nde on iki posta makam ayrılmıştır. Buna

nispetle de on iki ev kurulmuştur. Bugün yalnız bunlardan altısı bulunmaktadır. Bunlar, Atevi, Ekmekevi, Aşevi, konuk (mihman) evi, Meydanevi ve Kilerevi. Dergâhın dışında ise Balımevi, Hanbağı ve Dedebağı vardır. Bu ev ve bağların birer babası ve dervişleri bulunmaktadır. 1826'ya kadar Dede Baba, Meydanevi'nin babasıdır. Bu tarihte Meydanevi babalığı kaldırılmış, Dede Baba da Kilerevi babası olmuştur. Dede Babanın ölümüyle Aşevi babası O'nun yerine seçilmiştir. Dolayısıyla Pirevi'ndeki bütün evlerin babaları Babagân kolundan seçilmiştir. Pirevi'ndeki cemlere de bunlar başkanlık etmiştir. Çelebiler pek karışmamış veya karıştırılmamışlardır. Bu yönüyle Pirevi'nde bulunan çelebiler tarikatın ikinci önderi olarak gözükmektedir (Özlü, 2015: 511-512)

Osmanlı arşiv belgelerinde devletin daima mütevellileri muhatap aldığı açıkça anlaşılmaktadır. Bunlara karşın, arşiv belgeleri 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar dedebabalardan hiç bahsetmez. Burada çelişkili gibi görünen bir durum ortaya çıkmaktadır. Balım Sultan'dan itibaren oluşan tarikat yapılanması, birtakım ayin ve erkânın uygulanması ile bazı tasavvufî bilgilerin bâtinî yollarla paylaşılması esas etrafında örgütlenmişti. Dolayısıyla herhangi bir dergâhın Bektaşî ağına dâhil olması her şeyden evvel o dergâhta Bektaşî ayin ve erkânının icra edilmesi anlamına geliyordu. Aynı şekilde bir Bektaşî dergâhının başında bulunan postnişin otoritesini manevî hiyerarşinin tepesinde yer alan merkezdeki Dede Babadan alıyordu (Yıldırım, 2019: 305).

Ocak 1907 (21 Zilkade 1324) tarihli Ahmet ve Veliyyüddin Çelebilere tevcih edilen ve tüm geçmiş döneme atıfta bulunan bir beratta ise; "vakf-1 mezbûrun gallesi batn-1 evvelde bulunan evlâd-1 zükûru ma'rifetiyle âyende ve revendeye it'âm-1 ta'âm ve hizmetlerinde ihtimâm itmek üzere tevliyet ve zâviyedârlığı kadîmen ve batnen ba'de batn velî-yi müşârû'n-ileyhin evlâd-1 zükûruna tevcih oluna geldiği teâmüli iktizâsından olduğu ..." ifadesinin geçmesi Hacı Bektaş Veli dergâhında tevliyet görevinin Hacı Bektaş sülalesine tevcih edildiğini açıkça göstermektedir. Ancak muhtelif dönemlerde dergâhta meydana gelen çekişmeler vs. sıkıntılar Hacı Bektaş Dergâhı'nın tevliyet görevinin 15 Zilkade 1265 (2 Ekim 1849) tarihli ferman hükmü çerçevesinde Hazine namına Evkaf Müdürleri tarafından ifa edilmesine de neden olmuştur (4 Muharrem 1322/21 Mart 1904). (Özlü, 2015: LXXIX. cilt, 285. sayı 512).

Tekkelerin inançla ilgili kısmın yetkilisi olarak da yaşamlarını yolun ilerlemesine adanmış ve sûfî bir gelenekten gelen Babagân da denilen Bektaşî babalarının varlığını görüyoruz.

II. Mahmut'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmasının ardından Bektaşî tekkelerini kapatması, diğer tarikatların da bu duruma suskun ve tarafsız kalması, Bektaşîlik aleyhine çok sayıda eserin yazılmasına neden olmuştur. Pek çok Bektaşî babası da iddialara cevap niteliğinde eserler yazmışlardır. Bektaşî tekkeleri 1826 yılında kapanmış, babaların bazıları idam edilmiş bazıları sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra tüm müracaatlara rağmen resmen açılmamış, sadece 1860 yıllarından itibaren göz yumulmuştur. Buna rağmen babalar hizmetlerini kendi kısıtlı imkânlarıyla günümüze kadar ulaştırmıştır.

7. Sonuç

Tekke, zaviye ve vakıflar Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin en önemli kurumlarından. Üç kıtada sayısız Bektaşî Tekke, zaviye ve türbelerinde hizmet eden kişileri iki grup altında toplanmıştır. Birincisi Babagân denilen Bektaşîler; ikincisi ise Hacı Bektaş soyundan geldiklerini iddia eden; Osmanlı Devleti tarafından da mütevellilik ve şeyhlik görevi verilmiş Çelebiler'dir.

Çelebiler hem Hacı Bektaş Tekkesi'nin maddi yönetimi hem de postnişinlerin tayinlerinde yetkili kılınmışlardı. Ayrıca Alevi topluluklara inanç önderliği yapma yetkisini verdikleri dedeleri denetlemişlerdir. Bektaşî babaları ise resmi olarak yazışmalarda muhatap alınmamakla beraber meşruiyetleri dolaylı bir şekilde kabul gördüğü açıkça anlaşılmaktadır.

Gerek Selçuklu, gerek Osmanlı Devleti tarafından tekke, zaviye ve vakıflar insanların yol güzergâhlarının üzerinde kurulum, halkın yeme, içme konaklama hizmeti verir, ileri karakol gibi sınırlarını koruma amaçlı işlevi vardır. Bu nedenle devlet tarafından desteklenmektedir.

Bektaşî Babaları, Hacı Bektaş Veli'nin evlenmediğini, Çelebiler ise Kadıncık Ana ile evlendiğini ve kendi ataları olduğunu iddia etmişlerdir. Hacı Bektaş Veli'nin Bektaşlı aşiretinden olduğu, bu aşiretin daha sonra onun akrabası olması nedeniyle devlet nazarında geniş bir nüfuza sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakılınca Çelebilerin Bektaşlılar ile akrabalık ilişkileri kurmuş olmaları muhtemeldir. Akrabalık bağı iddia etmeleri her şeyden önce bir ayrıcalık kazandırması maddi, manevi farklılık avantajı elde etmeleri açısından önemlidir.

Yakın zamanda ulaştığımız bir belge II. Bayezid tarafından Hızır Bali'ye (Balım Sultan) verilmiş olan yüksek meblağ tasadduklar dönemin siyasal yapısını doğru tahlil açısından önemlidir. Ayrıca Balım Sultan için kullanılan "Derviş Hızır Bali çâşnigir damâd-ı Hacı Bektaş Veli" sözleri onun tarihsel konumu,

Bektaşîlik inancı açısından hakkında yeni yorumlar yapabilmemize vesile olmaktadır

Hacı Bektaş Tekkesi'nin idaresi; Balım Sultan öncesi ve sonrası olarak iki aşamalı olarak değerlendirilebilir. Belgelerin yetersizliğinden Bektaşîlik tarihinin aydınlatılması gereken kısımları olduğu bilinmektedir. Bu nedenle elde mevcut olan bilgi ve belgelerin yorumlanması ile bir sonuca varmaya çalışılmaktadır. Fakat şu kadar söylenebilir ki; Hacı Bektaş Veli'den sonra onun gösterdiği ilkelerde yetişen, Anadolu'nun, Balkanların muhtelif yerlerinde dergâh açanlar arasında Hacı Bektaş Veli'nin Pir olarak kabulü konusunda sorun olmasa da merkez tekkeye bağlılık, merkezi otoriteye uyum Balım Sultan'ın çabasıyla gerçekleşmiştir.

Balım Sultan ile II. Mahmut'un tekkeleri kapattığı 1826 senesine kadar Babalar ile Çelebiler arasında ciddi bir sorun çıktığı söylenemez. Bu tarihten sonra muhtelif nedenlerle sorunların çıktığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Bektaşî tekkeleri 1826 yılında kapanmış, babaların bazıları idam edilmiş bazıları sürgüne gönderilmiştir. Daha sonra tüm müracaatlara rağmen resmen açılmamış, sadece 1860 yıllarından itibaren göz yumulmuştur. Buna rağmen babalar hizmetlerini kendi kısıtlı imkânları günümüze kadar ulaştırmıştır.

Kaynakça

- Atalay, Besim. (1924, 1991) *Bektaşîlik ve Edebiyatı*. Çev. Vedat Atıla. İstanbul: Ant Yayınları, 2. Baskı.
- Baltacı, Halil. (2019). "Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri Üzerine Değerlendirmeler". *Akademiar Dergisi* 6.
- Bardakçı, Cemal. (1945). *Kızılbaşlık Nedir?*. İstanbul: Işık Basımevi.
- Beldicanu-Steinherr, İrene. "Osmanlı Tapu-Tahrir Defterleri Işığında Bektaşîler (XV.-XVI. Yüzyıllar)". *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 3: 130-187.
- Değerli, Ayşe, Eşref Temel ve Bekir Şahin. (2015). *Vesâik-i Bektaşîyân*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gümüšoğlu, H. Dursun. (2017). *Ahmet Rıfki-Bektaşî Sırrı*, İstanbul: Post Yayınları.
- Gümüšoğlu, H. Dursun. (2019). *Tacü'l Arifin Es-Seyyid Ebu'l Vefa Menakıbnamesi Yaşamı ve Tasavvufi Görüşleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Gümüšoğlu, H. Dursun. (2019). *Sâdik Abdâl Dîvânı*, İstanbul: Dört Kapı Yayınları.

II. *Bâyezîd Dönemi İnamat Defteri*, Atatürk Kitaplığı M.C. Yz. 0.71 s. 79 (39a) - M.C. Yz. 0.71 s. 54 (26b) - M.C. Yz. 0.71 s. 292 (141a).

TDV İslâm Ansiklopedisi "Vakıf". c.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kılıç, Filiz, Mustafa Arslan ve Tuncay Bülbül. (2007). *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*, Ankara.

Koç, Kemalettin. (2020). "Tanzimat Sonrası Evkâf-ı Müstesna". *KSÜSBD* 17(2), 1164-1197.

Özli, Zeynel. (2015). *Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Veli Sülalesi Çelebiler, Belleten [TTK Belleten] [Türk Tarih Kurumu Belleten]*. Ankara, LXXIX. cilt, 285.

Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II. Cilt*. İstanbul: MEB Yayınları.

Şahbaz, Mehibe. (2015). "XIV-XVI. Yüzyıldaki Dulkadiroğulları Beyliğindeki Kültürel ve Mimari Unsurlar", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Yıldırım, Rıza. (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşîliğin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: İbrahim, Gül (Ahmet oğlu), 1927 doğum tarihi, ilkokul mezunu, emekli, Ağustos 2013, Hacıbektaş ilçesi.